

SIYASAL KÜLTÜR, DEMOKRASİ VE DEMOKRATİK DEĞERLER

*İnan ÖZER**

ÖZET

Eski Yunan'dan bu yana, demokrasi siyaset biliminin en önemli ve tartışmalı konularından biri olmuştur. Bunun nedeni, demokrasinin değer ve ilkelerinin tanımlanmasında, onlara atfedilen çeşitli değer yargılarından dolayı genel bir uyumsuzluk olmasıdır. Bu makale, demokrasinin sosyal çerçeve içerisindeki insan hayatında varolan önemini yeniden formüle etme amacını gütmektedir. Herşeyden önce demokrasi, sosyal yapı ve siyasal kültürün ortak bir ürünüdür. Bu nedenle, sözkonusu bileşenlere dayanarak tanımlanmalıdır. Belirlenmiş bir yöredeki sosyal yapı ve siyasi kültürün özellikleri, ona, oraya ait özel nitelikleri verir. Demokrasinin tanımı kadar, onun siyasi kültür yönünden kuşaktan kuşağa aktarılışı da önemlidir. Politik sosyalizasyonun yoğunluk derecesi, bireyin demokrasi uygulamalarına bakışını koşullar ve bu noktada bir kurum olarak eğitim, demokratik insanın yaratılmasında yalnızca bir araç olmanın ötesinde bir önem taşır.

ABSTRACT

Political Culture, Democracy and Democratic Values

Since ancient Greece, democracy has been one of the most important and controversial topics of political science. It may be because the defined values and principles of democracy have always been issues of general disagreement due to the variety of value judgements attributed to it. This paper aims at formulating a restatement of the significance of democracy in the life of man in a social context. Democracy, first of all, is a product of social structure and political culture jointly. Therefore, it should be defined on the basis of these components. The peculiarities of social structure and

*Prof.Dr., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.

Anahtar Sözcükler: Demokrasi; Siyasal kültür; Toplumsal değerler; Siyasal toplumsallaşma.

Keywords: Democracy; Political culture; Social values; Political socialization.

political culture help it gain its unique character in a defined locality. The method of transmission of democracy from generations to generations from the perspective of political culture is just as important as the definition itself. The degree of political socialization determines the individual's attitude towards the practice of democracy and at that point education as an institution is more than a tool in the creation of the democratic man.

DEMOKRASİ: TANIMI, DEĞER VE İLKELERİ

Yaşadığımız çağın en büyük özelliklerinden birisi, demokratik düşüncenin hızla yaygınlaşmakta olmasıdır. Farklı şekillerde de yorumlansa demokrasiye bağlı olmadığını ileri süren rejim hemen hemen hiç yok gibidir. En kısa anlatımıyla halkın iktidarı demek olan demokrasiden anlaşılması gereken, siyasal iktidarın kaynağının halkta olması, devlet yetkilerini kullananların halkın tercihlerine ve denetimine bağlı bulunmaları gerçeğidir. Demokrasi, insanoğlunun düşünce gündeminden hiç eksik olmamıştır. Bu gerçekten yola çıkılarak bu incelemede demokrasinin nasıl tanımlandığı, değer ve ilkelerinin neler olduğu konuları üzerinde durulacak, onun toplumsal yapı ve siyasal kültürle ilişkileri sorgulanmaya çalışılacaktır.

Demokrasi terimi geniş bir anlam taşımaktadır ve bu nedenle, "demokrasi nedir?" sorusuna iki biçimde yanıt vermek olasıdır. Birinci tanım demokrasiyi belli bir sistem, bir yönetim biçimi, çoğunluğun siyasal kontrolü elinde tuttuğu bir yönetim olarak belirler. İkinci tanım ise bir yönetim biçiminden bir yaşam biçimine giden geniş bir alanda belirlenir. Bu tanım demokrasiyi idealler, tutumlar ve felsefi kavramlar açısından belirlemeye çalışır. Bu çerçevede demokrasi, insanların toplumda birbirlerine karşı davranışları üzerinde geniş etkileri olan felsefi bir güçtür. Birinci tanımında demokrasi bir "prosedür" olarak algılanır. Bu anlamda demokrasi, topluluğu organize eden bir yol, dışsal bir kontrol mekanizması ve demokratik usuller ve kurumlar anlamını taşır. İkinci tanımındaysa demokrasi, birinci tanımındaki unsurları da kapsayacak biçimde, sadece tarafsız bir "usül" veya dışsal bir kontrol değil, topluluğun kurallara dayalı olarak sürdürülen dahili bir etkisi anlamında kullanılmaktadır (Berry,1993:68).

Lord Bryce (Lewis,1966:13) demokrasinin "çoğunluğu oluşturan nitelikli vatandaşların iradesinin geçerli olduğu bir yönetim biçimi olduğunu" öne sürer. Kültür, yaşam standardı, bütün toplumsal ve ekonomik ilişkilerin kısacası manevi değerlerin dikkate alındığı bir yönetim biçimidir. Bu açıdan bakılınca toplumun genel yaşamını düzenlemeyi ve toplumu rahatsız eden uyumsuzlukları gidermeyi amaçlayan bir yönetim biçimidir. Demokrasi, bireyin toplumda "iyi yaşam" ve refah düzeyini arttırmak için güçlenen bir sistemdir. Bu nedenle yönetim biçimi olmaktan çıkar, ahlaki bir alana kayar.

Demokrasinin tanımlanması konusundaki bu farklılıklar sadece tanımın içeriğiyle sınırlı kalmayıp, demokrasinin hüküm sürdüğü toplumun dokusuyla ilgili "eşitlik" tartışmalarını da içerisinde barındırmaktadır. Bu açıdan,

demokrasi -hiç kuşkusuz- nasıl tanımlanırsa tanımlansın bir "eşitlik" anlayışına dayanmaksızın işlevsel olmayacaktır. Demokrasi konusunda yapılacak tanım, eşitlik konusunda yaptığımız tanımın içeriğiyle yakından ilişkili olacaktır. Eğer eşitlik "hukuk önünde" eşitlikle sınırlandırılır yani, prosedürel anlamda tanımlanırsa, buna bağlı olarak demokrasiyi de bir prosedür ve karar alma biçimi olarak sınırlandırmak gerekecektir. Demokrasinin ön şartı olan eşitliği bu şekilde tanımlayan liberal yazarlara göre, "piyasa" toplumsal refahın dağıtımındaki tek ve en etkili unsurdur ve piyasanın bu fonksiyonunu yerine getirebilmesi, adil gelir dağılımını sağlayabilmesi için ise toplumdaki aktörlerin, oynadıkları rollere ilişkin "kurallar"da eşit olmaları gereklidir (Anderson,1993:193).

Kurallarda sağlanan eşitliğin gerçekten eşit ve özgün bir toplum yaratmadığını, fiili olarak demokrasinin temelini oluşturan eşitlik ve özgürlük sağlanmadıkça kurallara dayalı bir tanımlamanın anlamsız olacağını belirten görüşler de vardır. Bu konuda T.H. Green'in (Sabine,1969:108) verdiği şu örnek açıklayıcı olacaktır; "İrlandalı kiracının toprak sahibiyile sözleşme yapmaktaki özgürlüğü, eğer anlaşamayıp toprağı terketmek zorunda kalması onun aç kalması demek oluyorsa, şekilden öteye gitmez"

P.Berger (1994:3) demokrasi ve onun dayandığı siyasal sistemin niteliği konusuna ampirik bir çerçeveden bakmakta ve şu sonuca varmaktadır; "Siyasal demokrasi bir piyasa ekonomisi gerektirir ya da ona dayanır mı? İşte bu soru ihtiyatlı olmayı gerektirmeyen bir sorudur: Cevap kesin olarak 'evet'tir. Bunun sebebi de tamamen ampiriktir. Kanıtların ezici çoğunluğu böyle göstermektedir".

Özetle; demokrasi tanımlarında olduğu gibi, onun temelini ve olmazsa olmaz koşulunu oluşturan eşitlik konusunda da bazı yazarlar konuya prosedürel açıdan bakarken diğerleri, demokrasinin ekonomik ve toplumsal eşitlik içinde tanımlanabileceğini dolayısıyla eşitlik kavramının demokrasiyi ortaya çıkartan bir kaynak olduğunu düşünürler. Bu kavram ve eşitlik ideali olmaksızın demokratik devlette halk özgür olamaz. Burada sorun demokrasi tanımına idealist görüşlerin girmesiyle kelimenin özünü oluşturan "çoğunluk yönetimi" kavramını gözden kaçırabileceğimizdir. Yani temelde demokrasiye giden yolun bir yönetim biçimi arayışı olarak mı, yoksa belli bir toplum tipinin (içinde bireyin özgür olduğu) ortaya çıkışını sağlamak için mi alındığı sorunu vardır. Bu noktada "demokrasi nedir ?" sorusunun idealist bir yaklaşımı içermesi gereği ortaya çıkar. Yani demokrasi temel olarak bir yönetim biçimidir, ama daha iyi bir toplumu başlatmak ve sürdürmek için var olan bir yönetim biçimidir; devlet içinde düzen ve güvenliğin sağlanması yönünde bireye maksimum özgürlük sağlamak için vardır.

Lewis, **Democracy: Theory and The Practice** (1966) adlı incelemesinde demokrasi tanımlarının gerisindeki iki farklı boyutu belirledikten sonra demokrasinin amacını açıklamaya yönelir. Ona göre demokrasi insan potansiyelinin geliştirilmesi ilkesine dayanır. Bir yaşam

biçimi, insanın toplumdaki yerini tam olarak algılayabilmesi için bir yöntemdir. Lewis, kendi mental, kültürel ve manevi doyumunu sağlayan bireylerin oluşturduğu toplumda, demokrasiyi bütün insanların zenginlik ve ideallerini gerçekleştirmek için çalıştıkları bir rejim olarak görmektedir. Ona göre, sistem ve ilkeler demokratik devlette birbirinden ayrılmaz. İdealler sistem içinde gerçekleştirilmeli, sistem ideallere ulaşmak için kullanılmalıdır.

Lewis'e göre demokrasi kavramı, bir siyasal sistemi, bir yönetim biçimini belirlemek için kullanıldığı gibi daha genel olarak, insanlar arasındaki tüm ilişkilerde uygulanması gerekli bir temel ilke olarak da kabul edilebilir. Şöyle ki; toplum düzeni, kendi kaderine hakim, eşit ve özgür insanların aralarında kuracakları ilişkilerle oluşturacakları bir düzen olmalıdır.

Sartori de demokrasiyi Lewis'a benzer bir şekilde, siyasal gerçekçilik ve siyasal idealizm kavramları açısından yorumlayarak, demokrasinin ne sadece bir gerçekçilik ne de sadece bir idealizm alanına giren bir olgu olarak açıklanamayacağını belirtir. Ona göre sorunu ele almanın olağan yolu, olgular ve değerler "nedir ve ne olmalıdır"ın karşılıklı etkileşimi olmalıdır (Sartori 1993:26).

Lipset ise soruna, yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkileri temel olarak yaklaşmaktadır: "karmaşık bir toplumda demokrasi, yönetimin görevlilerini değiştirmek için anayasaya uygun düzenli imkanlar sağlayan bir siyaset sistemi ve nüfusun mümkün olan en geniş kesiminin siyasi iktidar için yarışmalar arasında bir seçme yaparak önemli kararları etkilemesine izin veren bir sosyal mekanizma olarak tanımlanabilir" (Lipset, 1964:25). Lipset, Schumpeter ile Max Weber'in açıklamalarına dayandığını belirttiği bu tanımda demokrasinin var olabilmesi için belirli bir takım koşulların varlığını gerekli görmektedir: Bunları,

1-Hangi kurumların - siyasi partiler, hür basın, vb - meşru olduğunu gösteren bir "siyasal formül" ya da inançlar topluluğu,

2-İktidarda bir siyasi önder takımı,

3-İktidara gelmeye çalışan bir veya daha çok önder takımı, şeklinde belirlemektedir.

Bu koşullar herhangi bir toplumda başlattıkları sürecin ülkenin geleceğindeki ilk kritik noktada demokrasinin üstün çıkma olasılığını arttırmasına ya da azaltmasına göre, demokrasinin devam etmesine yarayabilecekleri gibi başarısızlığa uğramasına da neden olabilirler. Demokratik bir siyasal sistem bir kez kurulunca ağırlık kazanmaya başlar ve sürekli olarak var olmasını sağlayacak toplumsal destekler (kurumlar) yaratır. Böylece "olgunlaşmamış" olduğu halde yaşayan demokrasi, herkesin okuma-yazma bilmesi ya da bağımsız özel kuruiuşların yayılması gibi demokrasiye elverişli başka koşulların gelişmesini teşvik ederek ayakta kalır.

Kışlalı'ya göre, demokrasi insan onuruna en uygun rejim olmakla birlikte, kurulması ve yaşatılması hiç de kolay olmayan bir rejimdir. 1929 dünya ekonomik bunalımı gibi çalkantılara gelişmiş ülke demokrasilerinin bile dayanamadığı ve yıkılarak yerlerine acımasız baskı rejimlerinin kurulduğu göz önüne alınırsa, az gelişmiş ülkelerin az gelişmiş demokrasilerinin bunalımlar karşısında dayanıksızlığını doğal karşılamak gerekir. Kışlalı, gelişmekte olan toplumlarda demokrasinin neden yaşatılmadığına ilişkin değerlendirmesini, bu ülkelerin toplumsal değişim süreçlerinde belirleyici olan maddi ve manevi alanlardaki süreçlerle temellendirmektedir ; "batılı ülkeler önce sanayi devrimini yaşadılar, kitlesel eğitim sonradan geldi. Oysa üçüncü dünya ülkelerinde tersine önce zihinler değişiyor, maddi çevredeki değişimler arkadan geliyor. Maddi koşullar ağır değiştiği halde manevi koşullar hızlı bir değişim geçiriyor. Gelişmiş ülkelerde olup bitenleri izleyen onlardan etkilenen insanlar, kendi ülkelerindeki koşulların istekleri ölçüsünde iyileşmemesinden rahatsız oluyorlar. Başka bir deyişle ekonomik kalkınma toplumsal uyanışın gerisinde kaldığı, toplumsal düzen yarattığı beklentileri karşılayamadığı için doğan huzursuzlukları bastırmak, patlamaları önleyebilmek, insanları daha azına razı edebilmek için baskı rejimleri kaçınılmaz oluyor (1987: 427-428).

Kışlalı'nın gelişmekte (modernleşmekte) olan toplumlarda demokrasinin niteliğiyle ilgili düşüncelerine paralel görüşler, Heper (1974) tarafından "siyasetin çerçevesinin genişlemesi" temelinde belirtilmektedir. Heper(1974:42)'e göre toplumsal sorunlar, toplumdaki diğer sistemler tarafından çözümlenemediği ölçüde siyasal sistem tarafından üstlenilmektedir. Gelişmekte olan ülkenin sosyo-ekonomik ve siyasal şartları ise ülkede 'siyasal olanın' yani siyasal sisteme havale edilen sorunların - ki bu sorunları Kışlalı(1987:427-428)'nin değişimiyle "ekonomik kalkınmanın toplumsal uyanışın gerisinde kalmasından ve toplumsal düzenin yarattığı beklentilerin karşılanmamasından doğan sorunlar ve huzursuzluklar" olarak adlandırabiliriz- sayısını artırmakta, devleti "tek" sorun çözücü haline getirmekte ve J.La Palombarà'nın (1963:78-79) **Bureaucracy and Political Development** adlı çalışmasında da değindiği gibi "gelişmekte olan ülkede bireyin hayatıyla doğrudan alakalı çok fazla kamu biriminin ortaya çıkması aracılığıyla" demokrasinin değil, devletin kurumlarının (yani bükrasinin) gelişmesine neden olmaktadır.

Kışlalı, demokrasiyi, "...azınlıkta olanların haklarına saygı gösterildiği ve onlara bir gün çoğunluğa dönüşebilme yollarının açık tutulduğu, özgürlükçü bir çoğunluk yönetimi" (1987:390) olarak tanımlamaktadır. Demokrasinin var olabilmesi için gerekli koşulları ise Lipset'ten daha kapsamlı ve ayrıntılı olarak, beş ana noktada toplamaktadır :

1-Ulusal bütünlüğün sağlanmış olması,

2-Hiçbir toplumsal sınıfın diğerleri üzerinde kesin üstünlüğünün bulunmaması,

- 3-Toplumsal sınıflar arasındaki geçiş akışkanlığının yüksek olması,
- 4-Toplumda çoğunluğun, kitle iletişim araçlarını izleyebilecek bir eğitim düzeyinde bulunması,
- 5-İnsanların eşitlik ve özgürlüğüne, hoşgörü ve uzlaşmaya dayalı bir değerler sisteminin ulusal kültürde egemen olması (Kışlalı,1987:396).

Yukarıda sıralanan maddeler Peter H.Merkl (1965)'in **Political Continuity and Change** adlı çalışmasında belirlediği modern toplumun ayırıcı özellikleriyle benzer bir karakter taşımaktadır. Bu benzerlik, demokrasi ve modernleşme arasındaki R.Post(1993:164)'un da değindiği zorunlu ilişkinin açıklanabilmesi açısından da önem taşımaktadır. Merkl(1965:425-427), modern toplumun ayırt edici özelliklerini; bireyin toplum içindeki rolü, sosyal ve siyasal plüralizm, ulaşım ve iletişim, şehirleşme, endüstrileşme ve ulusal bütünlüğün sağlanması şeklinde belirtmektedir. Buradan hareketle Kışlalı'ya göre demokrasi bu temeller üzerinde gelişmekte, tüm toplum kesimlerinde örgütlenme ve siyasal iktidarı etkileme ve siyasal iktidara ulaşma için yasal mücadele yollarını açık tutarak kurumsallaşmaktadır.

Kışlalı'nın yukarıda verilen tanımlaması bizi bir açıdan Benjamin Barber(1984)'in "güçlü demokrasi" tanımına götürmektedir. Barber da güçlü demokrasi tanımıyla Kışlalı'nın 'demokrasinin temelleri' konusundaki görüşlerini desteklemekte, bir açıdan Kışlalı'nın 'demokrasinin temelleri' olarak belirlediği unsurları, demokrasinin 'gücü' kavramıyla ifadelendirmektedir. Bu bağlamda B.Barber(1984:117) güçlü demokrasinin; özel olarak katılımcı demokrasinin modern biçimi olduğunu belirtmekte ve şu tanımı yapmaktadır ;"Homojen çıkarlarından çok kentsel eğilimleriyle birleşmiş, başkalarının iyiliğini ve refahını kollamaktan (alturizm) ziyade, kentsel davranışları ve katılımcı kuruluşların erdemiyle karşılıklı ilişkide bulunan ve genel çıkarları gerçekleştirme kabiliyetine sahip kendi kendini yöneten vatandaşlar topluluğu fikri.."

Lijphard yukarıdaki tanımlara ek bir katkı ile devlet yönetiminin doğrudan vatandaşlar tarafından değil, onların eşit ve serbest bir biçimde seçtiği temsilciler tarafından gerçekleştirildiği noktasını vurgulamaktadır. Yazara göre demokrasi yalnızca halk tarafından yönetim olarak tanımlanmakla kalmamalı, aynı zamanda başkan A. Lincoln'ün ünlü ifadesiyle halk için idare, yani halkın tercihleri doğrultusunda yapılan bir yönetim olarak tanımlanmalıdır (Lijphard,1988:1).

İdeal bir demokratik sistemde hiç kuşkusuz halkın bütünüünün istekleri doğrultusunda bir yönetim biçimi söz konusu olmalıdır. Fakat çok açıktır ki, halkın eğilimlerini bütünüyle yansıtan, onun istekleriyle tamamen çakışan bir yönetim biçimi uygulamada hiç bir zaman var olmamıştır. Belki de bu

gerçek R.Dahl (1993:345))'ı, **Demokrasi ve Eleştirileri** adlı kitabında "azınlık tahakkümü kaçınılmaz mıdır?" sorusunu sormaya yönelmiştir. Dahl bu konuda şunları söylemektedir; "...iktidar ile ilgili önemli eşitsizlikler, bilinen tarih boyunca, insan ilişkilerinin evrensel bir özelliği olmuştur; bugün de bütün demokratik sistemlerde var olmaya devam etmektedir"

Demokrasiyi ideal biçimine yaklaştıran, uygulamada görebildiğimiz yaşama geçirilebilen ilkeleridir. Bu ilkelerin neler olduğu konusunda da Dahl(1971:3) şunları söylemektedir: Makul ölçüde duyarlı bir demokrasi için gerekli kurumsal garantiler şu noktalarda toplanabilir. Bunlar :

- 1-Örgütlenme ve örgütlere katılma özgürlüğü
- 2-Konuşma özgürlüğü,
- 3-Oy kullanma hakkı,
- 4-Kamu hizmetlerinde görev alabilme hakkı,
- 5-Siyasal liderlerin seçmen tercihini kazanmada yarışma hakkı,
- 6-Farklı haber alma kaynaklarının varlığı ve haberleşme özgürlüğü,
- 7-Serbest ve adil seçimler,
- 8-Hükümet politikalarını oylara dayandırmada gerekli kurumların varlığı .

Fakat bilindiği gibi bir siyasal sistem, yalnızca taşıdığı prensipler ile değerlendirilemez. Sistemin işleyişi yani "uygulama" da göz önüne alınmalıdır. Uygulama sürecinde demokratik sistemin değerleri önem kazanmaktadır. Demokratik değerler, demokratik bir sistemin işleyişinden doğarlar ve o sistemin bir sonucu olarak karşımıza çıktıkları gibi, kendileri de sistem üzerinde doğrudan etkide bulunurlar. Bu nedenle demokratik değerler, demokratik yönetimlerin değerlendirilmesinde çok önemli bir yer tutarlar.

Dunner'a göre demokrasi, "...halkın doğrudan ya da temsilcileri aracılığı ile kendini yönetmesidir"(1964:140). **The American Political Science Dictionary**'ye göre ise demokrasi, "siyasal iktidarın halk tarafından kullanıldığı bir yönetim biçimidir(Plano, Greenberg,1967:65). Aynı yapıtta demokrasinin yaşayabilmesi için gerekli koşullar da belirtilmektedir. Bunlar, sorumlu ve eğitim düzeyi yüksek bir halk, gelişmiş bir ekonomik sistem, toplumsal ilişkilerde belirli bir uzlaşmaya duyulan gereksinimdir. Bunların ötesinde uyulması istenen kurallar olarak ise; serbest seçimler, kaybedenlerin seçmenlerine saygı duyulması ve çoğunluğun azınlığın muhalefet hakkına saygı göstermesi, azınlığın olası bir seçimi kazanması

durumunda yönetimi ele geçirebilmesi gibi noktalar vurgulanmaktadır.

Demokrasinin farklı toplumlarda gözlenen uygulamalarında bu ilkelerin tümünün tam olarak uygulanışına çok ender rastlanabiliyorsa da bu hedeflere ciddi olarak yönelme ve bu yönde çaba gösterildiği durumlarda da yönetim biçimi "demokratik" olarak tanımlanabilir. Demokrasinin tam olarak bir doyurucu tanımı yapılamadığına göre, onun içinde oluşturduğu ortamın özellikleri ortaya konularak açıklanmaya çalışılması daha anlamlı olacaktır. Bu konuda siyaset bilimcileri tarafından farklı kriterler geliştirilmesine karşın kullanılan ölçütlerin pek çoğunu kapsayan Neumann (1963:5-26) 'ın açıklamaları genel bir kabul görecektir niteliktedir.

Neumann, demokrasi tanımının yalnızca halk yönetimi olarak anlaşılması gerektiğini belirterek, demokrasinin içerdiği nitelikler olarak şu noktaları saptamaktadır :

1-Egemenlik halka ait olmalıdır. Bu, hangi yolla kullanılırsa kullanılsın doğrudan, ya da dolaylı parlamenter bir yolla ya da plebisit yoluyla, sonuç farketmez. Temsilcilere sınırlı bir yetki verilmiş olmakta ve her an geri alınabilmektedir.

2-Halkın katılması kadar önemli bir başka nokta da, farklı seçenekler arasından bir seçim yapabilme olanağının var olmasıdır.

3-Liderlik kurumu demokrasinin önemli öğelerinden biridir.

4-Demokrasi ancak bir hukuk devletinde yaşar. Kanunların üstünlüğü sağlanmalıdır.

5-Siyasal partilerin temel görevlerinden en önemlisi, halka vatandaşlık bilincinin kazandırılması olmalıdır.

6-Demokrasi yalnızca seçimden seçime varlığı hatırlanan bir yönetim biçimi olmamalıdır. İçerdiği "çoğulculuk" günlük yaşamın her alanında kendini duyurmalıdır.

7-Demokrasinin işlevi siyasal kurumlarla toplumsal güçler arasında bir denge sağlamaktan ibaret olmamalıdır. Denge unsuru, bireylerin yaşamlarının her aşamasında bir ana ilke olarak bulunmalıdır.

8-Ekonomik olarak gelişmiş bir toplum yapısı ve dengeli bir büyüme gereklidir.

9-Kişisel özgürlükler ve girişim, engellenmeden güvenlik içerisinde gerçekleştirilmelidir.

10-Demokrasi kişiyi temel alan bir rejim olduğuna göre , herşeyden önce

kişiler de rasyonel karar alabilmelidir.

Görüldüğü gibi bütün bu farklı unsurları ortak bir görüş altında toplamak, geniş te olsa bir tanım içinde değerlendirmek olanaklı görülmemektedir. Bu nedenle demokrasinin temel ilkesini ya da ilkelerini belirlemek gerekmektedir. Demokrasinin ilkeleri üzerindeki tartışmalara geçmeden önce Bahri Savcı'nın bu ilkelerin gerisinde yatan ve demokrasinin de içerisinde geliştiği Batı uygarlığının temellerini oluşturduğunu ileri sürdüğü, insanı temel alan ilkelere değinmek yararlı olacaktır. Bu ilkeler ise Savcı'nın belirlediği gibi: "Demokrasi aslında batı uygarlığının bir ürünüdür; O, Greko-Latin Hristiyan unsurlardan gelmektedir. Greko-Latin Hristiyan uygarlıktan gelen iki prensip, demokrasinin temel ilkelerini teşkil eder. Bunlar 'kişiyi saygı' gösteren, 'kişiyi muhtar bir ünite' telakki eden prensip ile, 'kişiyi kendi kendisinin hakimi ve yapıcısı' sayan bir diğer prensipten ibarettir" (1959:16).

DEMOKRATİK SİSTEMİN DEĞERLERİ

Bireysel düzeyde 'değer' olarak karşımıza çıkan olgular; bireyin içinde yer aldığı sistemin herhangi bir yönüyle ilgili güdülenme, algılama ve tanıma süreçlerinden oluşuyorsa, demokratik değerler olarak tanımlanması gereken süreçlerde, aslında demokratik sistemin 'olmazsa olmaz' olarak düşünülmesi gereken ilkelerinin bireydeki yansımalarından oluşacaklardır. Bu nedenle demokratik ilkelerin açıkça belirlenmesi konumuz açısından son derece önemlidir.

Mayo, bir demokratik sistemin ayırt edici ilkelerini dört noktada toplamaktadır (1960: 61-71) :Birinci ilke, siyasette temsil görevleri üstlenenlerin halk tarafından kontrolüdür. Mayo'ya göre çağdaş demokrasilerin birinci ve en temel prensibine göre siyaseti yaratanlar belirli aralıklarla seçilmelidirler. Bu noktada üç önemli ayrıma dikkat edilmesi gerekmektedir:

a)Hiçbir demokratik sistemde bütün olarak seçmenler kamu yönetimi üzerinde doğrudan etkili olamazlar. Bir başka deyişle, izlenen politika üzerindeki kontrol dolaylıdır.

b)Halkın tesiri çeşitli kurumsal ve meşru görünümler olarak, her an devam eder.

c)Seçimler aracılığı ile yapılan halk denetimi, yetkinin halktan kaynaklandığı ilkesinin kurumlaşmış bir görünümüdür.

Demokrasinin ikinci ilkesi, siyasal eşitliktir. Bu ilke de bütün vatandaşların oy vermede eşit olarak görülmelelerini zorunlu kılar, bu çerçevede her seçmenin bir oy hakkının bulunuşu, her oyun eşit sayılması gerektiği ve seçilen temsilcilerin sayısı ile oy oranları arasında doğru bir orantının bulunması gibi konular anlaşılmalıdır.

Üçüncü ilke, halk egemenliğinin etkinliği ya da siyasal özgürlükler olarak belirtilebilir. Bu ilkede önemli olan nokta, oy vermenin bir formalite mi yoksa siyasal yöneticilerin gerçekten denetlenebildikleri bir olgu mu oluşturduğudur. Ayrıca, adayların tek parti dışında da seçimlere girebilme özgürlüklerinin yasal engeller dışında önlenmemesi, alternatif politikaların özgürce ileri sürülebilmesi, tartışılması ve yayınlanması, diğer adayları eleştirebilmesi, toplumu oluşturan bireylerin özgür iradelerini kullanabilmelerine olanak tanınması gibi temel noktalar da vardır.

Dördüncü ilke, temsilciler farklı düşüncelere sahip olduklarında, çoğunluğun kararının geçerli oluşudur. Çeşitli tartışmalara neden olan bu ilkeye göre eşit oy vermeye dayanan bir seçim sisteminde temsilcilerin çoğu seçmenlerin çoğunluğuyla seçilmektedir. Böylelikle yasama organındaki çoğunluk kararı, alınan kararları, seçmenlerin çoğu tarafından alınmış gibi meşru kılmaktadır. Fakat bu durum yasal sınırlar içerisinde gerçekleşirken mümkün olan sistemlerin en mükemmine ulaşmak ta olasıdır : 'akılsızca' alınmış bir çoğunluk kararına karşı 'akıllıca' bir azınlığın vetosu. Böylece demokrasi ideal yönetime kavuşmuş olur. Çünkü böyle bir durum çoğunluk kararları üzerinde bir azınlığın da kontrolünün söz konusu olabildiğini göstermektedir. Özet olarak, siyasal özgürlüklerde, yasal muhalefet ortadan kalkarsa demokrasi de ortadan kalkacaktır (Mayo, 1960:61-70).

Bu temel ilkelerle birlikte düşünülmesi gereken belki de temel ilkelerin yaşama geçirilmesinde son derece önemli olan; düşünce çatışmalarının kaçınılmazlığı, hoşgörü, uzlaşma ve tartışmaların barışçı yollardan çözümlenmesi gibi noktaların da ayrıca vurgulanması gerektiğidir.

Hoşgörü ilkesi eşitlik ilkesinin bir uzantısı olarak ta düşünülebilir. Bu durumda insanların eşit olduklarını kabul eden bir siyasal sistemde herhangi bir bireyin verdiği karara saygı duyulması gerekliliği kaçınılmaz bir olgudur. İnsanların eşit olması kabul ediliyorsa, verdikleri kararın her düzeyde hoşgörüyle karşılanması gerekir. Bir toplumda, o toplumu meydana getiren bireylerin sayısı kadar olmasa bile, yoğun bir biçimde düşünce farklılıklarının bulunması kaçınılmazdır. Demokrasi bunun varlığını kabul eder ve çeşitli düşünce ve çıkarları meşru kılar. Siyasal özgürlüklerin tanınmasından dolayı düşünce çatışmaları meydana gelir. Bireylere bu olanağı tanıyan bir toplum, özgürlüklerin düşünsel boyutta değil, uygulamaya da dökülmesine izin veren açık bir toplum haline dönüşür. Mayo'ya göre yaşamın her alanına ilişkin tartışmalar- siyasetten eğitim, bilim ve sanata kadar - izlenen politikaların gelişmesine olanak tanıdıkları için demokrasinin bir 'yaşam biçimi' olarak tanımlanmasına yol açmaktadır (1960: 2201).

Tartışmaların barışçı yollardan çözümlenmesi de demokrasinin bir başka ilkesini oluşturmaktadır. Her toplum, düşüncelerin ve çıkarların doğrudan ya da dolaylı çatışmaları ile her an yüzyüzedir. Bir demokrasi, bu çatışmaları meşru kabul etmek, onları zor kullanarak halletmek yerine görüşmeler aracılığı ile çözümlenmek durumundadır. Bir başka deyişle demokrasi,

'uzlaştırma' ilkesi aracılığı ile çatışmaların barışçı yollarla giderilmesini, düzenin korunmasını ve izlenen kamu politikalarının işlenmesini gerçekleştirir. Demokrasilerde uzlaşma, genel oy hakkı ve siyasal özgürlüklerle birlikte çok geniş bir katılmayla gerçekleşir (Mayo,1960 :219-220).

Belirtmek gerekir ki yukarıda belirtilen demokratik sistemin temel ilkeleri biçimsel ve soyut bir nitelik taşımaktadır. Bu genel ilkeler, siyasal uygulayıcıların güç ve yetkilerini nasıl aldıklarını, nasıl 'meşruiyet' kazandıklarını ortaya koymaktadır. Farklı ülkelerde farklı biçimlerde karşımıza çıkabilirler. Önemli olan nokta, bu ilkelerin birlikte ele alındıklarında bize, demokratik bir sistemden yararlanabilmenin olanağını vermeleridir. Kısaca toparlamak gerekirse yukarıda belirtilen ilkeler uygulamaya konulduğunda, ortaya demokratik bir sistem çıkacaktır. Bu sistemde,

- 1-İzlenen politikalar çoğunluk ilkesine göre temsilciler aracılığı ile belirlenirler,
- 2-temsilciler, herkesin oy hakkına sahip olduğu hür seçimlerle iş başına gelirler,
- 3-seçimler ve genel olarak sistem, geniş siyasal özgürlüklere sahiptir,
- 4-siyasal iktidar etkili bir şekilde seçmenler tarafından kontrol edilir.

DEMOKRASİ - TOPLUMSAL YAPI İLİŞKİSİ

Toplumsal yapı, düzenli insan ilişkilerinden oluşur. Bir arada yaşama, insanları temel ihtiyaçlarını karşılama süreçlerinde doğa ve birbirleriyle ilişki kurma zorunda bırakır. Belirli gereksinimleri karşılamaya yönelik olan ilişkiler sürekli bir şekilde yinelendikçe düzenlilik kazanmaya başlamış ve davranış kalıplarına dönüşerek toplumsal kurumları oluşturmuştur. Yüzyüze ilişkilerin egemen olduğu ilkel topluluklarda toplumsal denetim, övgü, yergi, günah, sevap gibi yaptırımlarla sağlanabilmiştir. Fakat teknolojik gelişmeye bağlı olarak çok daha büyük kalabalıkların bir arada yaşamaya başlamaları söz konusu olduğunda, bireyin davranışlarına yön veren toplumsal kontrol mekanizmaları yasa gücü ile oluşturulan ya da güçlendirilen kurumlara gerek duyurmuştur. Bunun sonucu olarak, resmi olmayan denetim süreçlerinin yerine, fiziksel zor kullanma yetki ve gücüne sahip, devlet olarak tanımladığımız kurum ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda da değinildiği gibi toplumsal-ekonomik yapıların düzeyleri ile yönetim biçimlerinin niteliği arasında doğrudan bir ilişki vardır. Üretici güçler ve üretim ilişkilerinin ve onlara bağlı olarak oluşan üst yapı kurumlarının karşılıklı etkileşimi, tarihsel süreç içerisinde toplumsal yapıların farklılıklarını ortaya çıkaran en belirgin faktördür. Bu oluşum sürecinde toplumların ekonomik alt yapılarına uygun siyasal yapıların oluşması kaçınılmazdır. Bir başka gerçek te aile, eğitim, siyaset gibi üst yapı kurumlarının bir kez

belirlenmelerinden sonra, onların özellikle üretim ilişkileri üzerinde önemli ölçüde etkiler yapmalarındır. Bu gerçeği göz önünde bulunduran kimi siyaset bilimcileri ve toplum bilimciler, gerçek demokrasilerin, ancak gelişme çizgisi üzerinde önemli dönüşümleri - tarım devrimi, sanayi devrimi - geride bırakmış ya da bu süreçte önemli aşamaları geride bırakmış toplumlarda sürekli ve kesintisiz olarak yaşatılabileceğini ileri sürmektedirler.

Bu çerçevede toplumsal yapıların nitelikleri söz konusu olduğunda, demokrasi ile bağdaşmayan özellikleri Köksal,(1981:47) şöyle sıralıyor: "Siyasal ve toplumsal eşitsizlikleri içeren, babaerkil davranışları destekleyen, otoriter siyasal yapıları kolaylıkla kabul eden, en azından hoşgörüle karşılayan, ulusal- hukuksal otoriteden çok karizmatik, geleneksel, kişisel, olağanüstü otoritelere değer veren, hatta büyü ve boş inançların devlet yönetiminde etkili olabildiği bir değerler sistemi.." ne sahip olan toplumsal yapılarda demokrasinin gelişmesi, yerleşmesi ve süreklilik kazanması son derece güçtür. Kışlalı'nın görüşleri de bu gerçeği doğrular niteliktedir :Ona göre çoğulcu bir demokrasi, ancak çoğulcu bir toplumsal yapıda gelişebilir. Oysa geleneksel yapının ağırlığını koruduğu aşiret ve toprak ağaları ile dinsel güçler ittifakının karşısına çağdaş teknolojiye dayalı üretici güçlerin çıkamadığı durumlarda, çoğulcu değil, ancak şekilci toplumlardan söz edilebilir. Bu nedenle de geri kalmış ülkelerde demokrasinin yaşayabilmesi zordur. Kışlalı bu ülkelerde demokrasinin neden yaşatılamadığı sorusuna ise şu yanıtı vermektedir : "... Geri kalmış ülkelerin hızla sanayileşmek zorunda olmalarının gerektirdiği özverilerin demokrasi içinde sağlanması kolay değildir. Halkın çoğunluğunun okuma- yazma bile bilmemesi, açlık ya da yarı açlık içinde olması da demokrasiyi zorlaştırır; bu, en azından insanca yaşam koşullarına sahip bulunmayan toplum kesimleri açısından demokrasiyi anlamsızlaştırır. Seçme ve seçilme hakkı, bu insanlar için ancak yoğun yoksulluğu değiştirme umudu verebildiği ölçüde önem taşıyabilir. Yoksa seçimler anlamını yitirir ve Duverger'nin deyiimiyle demokrasinin biçimsel yöntemleri, uygulandıkları zaman sadece kitlelerle kendilerinin çıkarı için oy verdiren derebeylerinin egemenliğini gizlemeye yarar. Demokrasinin araç olarak görülmekten çıkıp amaç olabilmesi, halk kitlelerinin belirli bir eğitim ve yaşam düzeyine ulaşmış olmasına bağlıdır" (Kışlalı 1987: 424-425).

Gerçekten de demokrasinin tümüyle başarısız olduğu ülkelerde ekonomik- toplumsal yapının tarıma dayalı olduğu, sanayileşme düzeyinin çok düşük olduğu gözlenmektedir. Bu ülkelerde nüfusun büyük çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamakta, geleneksel değerler insan tutum ve davranışlarını biçimlendirmektedir. Bu özelliklere sahip ülkelerde yalnız ekonomik yapı değil, siyasal yapı da demokrasiye elverişli değildir.

Bu açıklamaların ışığında, toplumsal yapı-demokrasi ilişkisi söz konusu olduğunda bir noktayı özellikle vurgulamamız gerekiyor. Demokrasiyi tanımlamada kullanılan yaklaşımlardan yola çıkılarak farklı toplumlardaki yönetim biçimlerini demokrat ya da daha az demokrat gibi yargımla değerlendirmek yanıltıcı olur. Her toplumun kendine özgü tarihsel

özellikleri, toplumsal ekonomik ve siyasal yapısı, demokrasi olgusunu farklı şekillerde karşımıza çıkarabilir. Bir başka yanılgı da demokrasiyi yalnızca belirli özelliklere sahip bir toplumsal yapı ile özdeşleştirmektir. Bu konuda yapılabilecek en büyük genelleme, demokrasinin ekonomik gelişme seviyesi ile ilgili ya da ilişkili olduğudur.

Demokrasi üzerindeki tartışmalar, demokrasinin değerleri ve nitelikleri gibi konular, demokrasi için "olmazsa olmaz" denilen kimi noktalar ve demokrasilerin ancak ekonomik olarak gelişmiş toplumlarda varolabileceğini ileri süren görüşler, bu olgunun kültür kavramı ile birlikte ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Kültür en genel anlamıyla, birlikte uzun süredir yaşayan insanların doğa ve birbirleriyle girdikleri etkileşimler sonucu oluşan maddi ve manevi öğeler, bir başka deyişle teknoloji ve onunla birlikte oluşan anlam, değer ve kurallar bütünü olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkiler, iktidar, güç, otorite, egemenlik gibi olgular, siyasal sistem ve yönetim biçimleri gibi süreçler her toplumda kültürün oluşum sürecinde farklı ve kendine özgü nitelikler taşıyarak şekillenmektedir. Bir yönetim biçimi olarak demokrasi, bu süreç içinde yer almakta ve şekil kazanmaktadır. Demokrasi ile kültür arasındaki etkileşimin, daha açık olarak kültürün bir alt alanını oluşturan ve onun tarafından biçimlenmiş bulunan siyasal kültürle ilişkili olarak ele alınarak tartışılması daha açıklayıcı olacaktır.

SIYASAL KÜLTÜR

Toplumunu oluşturan, birarada yaşayan bireyler, temel ihtiyaçlarının karşılanma noktasından başlayarak birbirleri ile girdikleri ilişkilerde ortak yaşamlarına ilişkin bir dizi düşünce, inanç, tutum ve değer geliştirirler. Kısaca bir kültür yaratırlar. Doğal olarak kültürün maddi temellerini de bu süreçte yaratacaklardır. Toplumsal nitelik kazanan birlikte yaşayan bireyler, kültür yarattıkları kadar, kültür taşıyıcısı rolünü de üstlenirler. Toplumsallaşma olarak tanımlanan bu süreçte içinde yaşadıkları toplumun kültürünü öğrenirler, benimsenirler ve onu kendilerine mal ederek özümserler. Kavramsal olarak kültür "...insanın toplum hayatının belli bir tarihi dönemindeki maddi ve manevi değerlerinin tümünü anlatır" (Ozankaya,1971:1). Bu çerçevede kültür, toplum içerisindeki bireylerin belli konularda nasıl düşündüklerini, belirli olaylar karşısında nasıl davranmamaları gerektiğini belirlemektedir. Bu belirlemenin yansıdığı çeşitli toplumsal ilişki alanları içerisinde bir arada yaşamının kaçınılmaz sonucu olarak karşımıza çıkan yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkiler, toplumun ortak yaşamını önemli ölçüde etkilemektedir. Yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkiler ve bu ilişkileri düzenleyen siyasal kurumlarla ilgili olarak bireylerin çeşitli beklenti ve istekleri olacaktır. Bunlara ek olarak yine siyasal kurumlarca düzenlenen, benimsenen ya da karşı çıkılan bir takım davranışlar da söz konusu olmaktadır. İşte, belirli bir toplumda siyasal alana yansıyan, onunla ilgili olan kanaat ve inançlar, tutumlar ve davranışlar, o toplumun siyasal kültürünü meydana getirirler. Ozankaya bu çerçevede siyasal kültürü şu şekilde tanımlamaktadır: "...insanların içinde yaşadıkları

topluluk veya toplumun yönetimiyle ilgili algı, ilgi, bilgi, değer ve eylemlerini, bu arada özellikle otorite sembolleri ve meşruluk ölçülerini ve bunları etkileyen maddi ve manevi şartlar..”(1971:1). Dowse ve Hughes'un belirttikleri gibi (1972:2735) siyasal kültür üzerine yapılan araştırmalar toplumun siyasal yapısından çok bireylerin bu yapıya ilişkin inançlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bir başka deyişle, yukarıdaki tanımla çatışan bir şekilde siyasal kültür incelenirken, devlet, iktidar, siyasal partiler, parlamento, baskı grupları gibi kurumlardan çok bireylerin bu yapılara ilişkin değerlendirmeleri, beklentileri ve algılamaları önem kazanmaktadır.

Değer sistemlerine bağlı olarak davranışın kişisel temelleri her kültürde farklı görünüşler kazanmaktadır. Bu alandaki en temel çalışma Almond ve Verba'nın beş ayrı toplumda gerçekleştirdikleri siyasal kültür araştırmasıdır. Almond ve Verba *The Civic Culture* (1965) adlı çalışmalarında A.B.D. İngiltere, Almanya, İtalya ve Meksika'da toplumun değer sistemiyle o sistem içerisinde yer alan kişilerin siyasal davranışları arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Onlara göre bireylerin siyasal eğilimleri, üyesi oldukları toplumun siyasal kültürü tarafından belirlenmektedir. Toplumun siyasal kültürü, siyasal eğilimleri, bireylerin içinde bulundukları siyasal sistem içinde üstlendikleri rolleri, tutum ve değer yargılarını oluşturmaktadır. Araştırmalarının sonucunda üç ayrı siyasal kültür düzeyi saptamışlardır : Yerel kültür, teba kültürü ya da kulluk kültürü ve katılımcı kültür.

“Yerel kültür”de bireylerin siyasal konularla ilgileri çok azdır. kendilerini ulusal çaptaki siyasal kurumlara ya da sorunlarla bağlantılı görmezler. Çoğu kez kendi içinde yer aldıkları toplumsal grubun dışında bir siyasal sistemin varlığının farkında bile değildirler. Siyasal eğilimlerle, dinsel ve sosyal eğilimler henüz birbirinden ayrılmamıştır.

“Teba kültürü”nde kişiler, siyasal sistemin girdileri ve çıktıkları hakkında oldukça bilgi sahibidirler. Siyasal kurumlar gelişmeye başlamıştır. Kişi siyasal sisteme ilgi gösterir, fakat kendisini siyasal sistemde bir teba olarak görmektedir. Sistemin işleyişine aktif bir katılımı sözkonusu değildir. Yalnızca sistemden gelen emirleri yerine getirmekle yükümlüdür.

“Katılımcı kültür”de ise kişiler her türlü kişisel ve idari yapılara ilgi gösterirler. Sistem içinde aktif bir rol üstlenirler. Onu etkileme gücüne sahiptirler. Burada yurttaşlık bilincinin de geliştiği görülmektedir. Bireyler sisteme teba olmaksızın katılımcı ve etkileyici bir tutum geliştirmişlerdir. (Almond-Verba1965:15). Aslında bu araştırmacıların geliştirdikleri tipolojideki üç kültür tipi, Weber'in “ideal tip” kavramını çağrıştırmaktadır. Bunlar aslında soyut olarak düşünülmüş modellerdir. Bu kültür tiplerinin içerdikleri tüm özellikler, gerçekte somut düzeyde aynen karşımıza çıkmayabilir. Karşılaşılması olası olan her kültür tipi, Almond ve Verba'ya göre belirli özelliklere sahip toplumsal-siyasal yapıyla özdeşleşmektedir. Onlara göre yerel kültür, ademi-merkeziyetçi ve gelenekselci bir yapıya, teba kültürü merkezileşmiş ve otoriter bir yapıya, katılımcı kültür ise demokratik yapıya uygun düşmektedir(1965:17).

Almond ve Verba'nın adı geçen çalışmalarında da açıkça görüldüğü gibi -hernekadar siyasal kültür tipleriyle örtüşen siyasal rejimler gerçek hayata tam olarak uyum sağlayamazlar da- demokrasinin en az düzeyde de olsa bir katılımcı kültürü gerektirdiği açıktır. Siyasal kültür tipleri ile rejimler arasındaki bu yakın ilişki göz önüne alınarak katılımcı kültür - demokrasi ilişkisi değerlendirildiğinde, katılımcı kültürün "zorunlu" olarak demokratik bir rejimi sağlamasından çok, demokratik rejimin zorunlu olarak katılımcı bir kültüre gereksindiğinden bahsedebiliriz. Bu ilişkinin açıklanmasında da A. Shils (Aktaran Davies, 1971:100)'in şu görüşleri açıklayıcı olacaktır; "politik demokrasinin etkili ve istikrarlı olabilmesi için kurumsal düzenlemelerin mevcut sosyal ve kültürel öncülleri desteklemesi gereklidir. Katılımcılar varolan sistem içinde arzu ve isteklerini iletme iradesini göstermelidirler"

Aslında bu uygunluk hiç bir zaman tam olarak sağlanamaz. Çünkü hiç bir siyasal kültür bütünüyle homojen bir yapıya sahip değildir. Her siyasal kültürün içerisinde, farklı boyutlarda da olsa, yerel kültür öğeleri, teba kültürü öğeleri ve katılımcı kültür öğeleri birlikte varolabilirler. Bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklıyorlar : "Bütün toplumlar karışık bir kültüre sahiptirler. Sistemin bazı üyeleri daha aktif bir rol oynarken diğerleri daha pasif kalabilirler. Bu üç tür eğilimin karışımından oluşan alt sınıflamalar da söz konusu olabilir. 'Yurttaşlık kültürü' bütün bu eğilimlerin bulunduğu bir kültürün, yani bir yurttaşın sisteme katıldığı ve etkilediği ve bunun yanısıra kendini bir sisteme bağlı olarak gördüğü ve geleneksel olarak bağlandığı bir kültürü ifade etmektedir (Almond-Verba, 1965:29-31).

Siyasal kültüre ilişkin genel nitelikleri belirleyen Almond ve Verba'nın, siyasal kültür kavramını siyasal sisteme ilişkin siyasal yönelimler (orientation) çerçevesinde yorumladıkları görülmektedir. Çok açık olmamakla birlikte siyasal yönelim kavramıyla siyasal inanç ve duyguların, değer ve tutumların anlatılmak istendiği söylenebilir.

Easton (1965) kültürün siyasal sistem içindeki önemine değinirken, kültürün siyasal sistem içinde "neyin talep edileceğini" belirleyen en önemli etkenlerden biri olduğu konusu üzerinde durur. Easton (1965:131), kültür ve talep arasındaki zorunlu ilişkiyi şu sözlerle ifade etmektedir; "kültür bir toplumdaki değer ölçütlerini içerdiğinden verilen şeylerin talebe oranla kit olması halinde ortaya çıkabilecek olası çatışma alanlarını da belirlemektedir. Siyasal süreç içinde yer alabilen istekler, genel olarak kültür tarafından önemli diye tanımlanmış konulardaki çatışmalara ilişkindir"

Siyasete ilişkin geliştirilmiş görüş ve inançların çeşitli öğelerden kaynaklandığını da belirtmemiz gerekir. Örneğin devlete ilişkin düşünceler nesnel bilgilerden kaynaklandığı gibi, bir dizi beklentiden de meydana gelebilir. Ya da siyasete ilişkin ortaya çıkan görüş ve tutumlar kimi zaman tamamen duygulara dayanabilir. Demek oluyor ki siyasal tutumların üç etkenden oluştuğu açıktır: Bilgiye dayanan (bilissel) , değerlere dayanan (değerlendirici) ve akıldışı öğelere dayanan (duygusal) etkenler (Almond-Verba, 1965:14-15). Gerçekten de siyasal kültürde yer alan inanç, tutum

ve değerleri anlamlandırmak için toplumsal, ekonomik ve siyasal değişkenlerin yanı sıra bireysel özelliklerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Siyasal kültür tanımlarının bir başka özelliği de sistemin işlerliği açısından üstlendikleri görevlerdir. Tutum ve değerlerin bu özelliklerini Pye, şöyle açıklıyor: "Siyasal sistem içerisindeki davranışları yönlendiren temel tavırları gerçekleştiren; bir duygu inanç ve tutumlar dizisidir"(Pye,1968:218).

Siyasal kültürün içerisinde olduğu toplumsal ekonomik yapı ile ilişkilendirilerek tanımlanmasına bir başka örnek daha vermek gerekirse, Turan'ın açıklamalarından yararlanabiliriz : "Her siyasal sistemde toplum üyelerinin siyasal sisteme ilişkin inanç ve tutumları olduğu gibi, siyasete ilişkin davranış kuralları da bulunmaktadır. Bunların tümü siyasal kültürü oluşturur"(Turan,1977:33).

Siyasal kültürün tanımı, nitelikleri ve düzeylerinin ötesinde onun aktarımı sorunu önem kazanmaktadır. Söz konusu olan siyasal kültürün sürekliliğinin sağlanabilmesi, onu oluşturan siyasal yönelimlerin bir önceki kuşaktan devir alınarak geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara iletilmesi sorunudur. Sorun "siyasal yönelimlerin" aktarılması olarak tanımlandığında dil ve siyasal toplumsallaşma kavramları önem kazanmaktadır. Dil aracılığıyla paylaşılmış olan sembolik ifadeler toplumsallaşma aracıdır ve aktörle topluluk arasındaki sosyal bağı yaratır. "Dil" in bu tanımı siyasal yönelimlerin aktarılması çerçevesinde düşünüldüğünde, "dil" in "linguistic" yapı ve özelliğinden çok bu yapısı içinde gizli "iletişim" öğesini ön plana çıkardığı görülür. Epistemoloji konusundaki çalışmalarında J.Habermas iletişimi bir eylem olarak tanımlamakta ve bu eylemde belirleyici olanın 'anlam' olduğunu vurgulamaktadır (Çiğdem,1992:65). A.Y. Sarıbay(1992:88-89)'da bu konuya şu örnekle açıklık getirmektedir; "işaretlerin sembollere dönüşümü aslında kullandığımız dilin dönüşümüne yol açar. Örneğin 'kızıl', işaret niteliği taşıyan bir kelimedir. Fakat 'kızıl bayrak' ihtilali, 'kızıl elma' ise Ziya Gökalp'in 'Turancılık' idealini çağrıştıran bir semboldür ve meta-dil (üst dil) olgusu, dilin yalnızca bir iletişim aracı olmadığını, aynı zamanda bir kontrol aracı olabileceğine dair düşünceyi de zihnimize uyardırır. Şöyle ki; sembollerin en önemli işlevi insanlara anlamlandırma araçları sağlamalarıdır"

Çiğdem'e göre dil, toplumda bir tahakküm aracıdır(1992:61). Sarıbay (1992:89) da dilin bu fonksiyonunu, "...kullandığım dil, diğer insanlar üzerinde kontrol sağlama isteğinin bir aracı olarak beliriyor" cümlesiyle özetlemektedir. Bu açıdan siyasal eyleme uygun gelen anlamların yaratılması süreci, gerçekliğin dilsel olarak kurgulanmasını sınırlar. Anlamlandırma, aktörlerin duygusal ilgili olduğu, yani aktörün bir duygusunu temsil ettiği zaman bir anlam taşır. Bu da, bir anlamda siyasal kültürün özüdür. Dil ve onun içinde barındırdığı "iletişim" siyasal yönelimlerin aktarılmasında bir "araç" görevindedir. Bu araç kullanılarak "siyasal toplumsallaştırma" gerçekleştirilmektedir. Bu noktada siyasal toplumsallaşma kavramının açıklanması gerekmektedir. Fakat bu konuya

değınmeden önce Türk siyasal kültürüyle ilgili yapılmış olan bir araştırmaya değınerek bu tartışmaya son vermek yerinde olacaktır.

Bu konuda araştırmalar yapan Rustow(1965)'un modern Türk politik kültürüyle ilgili analizlerinde, tarımsal verimsizlik ve köylülük, bu sınıf ile Kemalist askeriye arasındaki bağlar temel alınarak incelenmiştir. Askeriyenin hizmet, yaşam disiplini, devrime itaat değerleri ve parlamenter sistemdeki düzensizliklerden hoşlanmamaları; üstlere, topluma sadakate ve islami "kurallara" saygı şeklindeki "köy" değerleri ile paralellik taşımaktadır (Rustow,1965:187). Rustow'dan edindiğimiz "köy" geleneği aşağıda da özetlenmiştir. Model, köylü mentalitesi için gereğinden fazla şekilci görülebilir . Fakat tabii ki bilinçli bir mantık yürütmeye değil de, analitik yapıları, davranış kalıplarının açıklanması amacıyla belirlenmiştir. Bu modelde,

1-Grubun refahı bireyin refahının önündedir.

2-Grup, erdem veya deneyimle ölçülen yaşa dayalı bir hiyerarşi içindedir.

3-Grubun refahı yaşlılarca tanımlanır ve bununla birlikte onların emirlerine sadakatle itaat edilir.

4-Emirler şu konuları kapsar:

a)İslami sadelik ve düzen

b)Grubu koruyan cesaret (askeri kahramanlık, sevinç ve kedere karşı kayıtsızlık vb)

Bu noktada üzerinde durulması gereken bir başka gerçek, her toplumda temel ihtiyaçları karşılama sürecinde bireylerin, gerek birbirleriyle gerekse doğa ile girdikleri etkileşim sonucunda ortaya çıkan karmaşık ilişkilerin varlığıdır. Toplum içerisinde çeşitli şekillerde düzenlenmiş bu ilişkiler toplumsal yapıyı meydana getirirler. Doğal olarak her toplumsal yapının temel işlevi kendisini devam ettirmektir. Oysa bir kuşaktan diğerine düzenli bir bilgi akımı olmazsa, bireysel ve toplumsal yaşamın sürekliliği gerçekteşemez. Kuşaklar arasındaki bu bilgi akışı, toplumsallaşma adını verdiğimiz olguyu yaratır. Toplum kendi değerlerini davranış kalıplarını duygusal ve düşünsel yaşamı ile birlikte teknolojisini de çeşitli yöntem ve araçlarla gelecek kuşaklara aktarır. Toplumsallaşma toplumdaki değerlerin, inançların, davranışların birey tarafından benimsenme süreci olarak tanımlandığına göre, siyasal davranışın, bilgilerin, değerlerin doğrudan toplumsallaşan kişiye aktarılması ise 'siyasal toplumsallaşma' olarak ağıklanabilir.

SIYASAL TOPLUMSALLAŞMA

Alkan, **Siyasal Toplumsallaşma** (1979) adlı incelemesinde siyasal toplumsallaşma kavramının ilk kez 1954'te Lipset (1954:1144-1146) tarafından kullanıldığını belirtmektedir. Yazara göre bu konuda yapılmış çalışmaları derleyen ve sistemleştiren Hyman'ın **Political Socialization** (1959) adlı çalışmasına kadar kavram, geniş bir kullanım alanı bulamamıştır. Bu tarihten sonra ise siyasal toplumsallaşmayı konu alan ve doğrudan bu kavramı kullanan çalışmalar hızla artmıştır. Bu çalışmalarla birlikte kavramın tanımlanışında farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır. Fakat genelde siyasal toplumsallaşmayı bir süreç olarak gören tanımlar çok kullanılmaktadır. Alkan'ın bu konuda düşünceleri konumuza açıklık getirecek niteliktedir. "...toplumsallaşma üzerinde çalışırken hem bireysel davranışları, hem de toplumsal yapıyı göz önünde bulundurmak gerekecektir. Kültür, bireyi ve toplumsal yapıyı birbirine bağlayan bir ileşitim kayışı gibidir. Bu kayışın bir ucunda birey, diğer ucunda ise toplum bulunmaktadır. Toplumsallaşmada önemli olan, birey-toplumsal yapı bağlantısını sağlayan bu sürecin işleyişini ve içeriğini anlayabilmektir" (1979:9). Alkan, toplumsallaşma ile toplumsal yapı arasındaki etkileşime dikkat çekerek, toplumsal yapının toplumsallaşmayı etkilediğini, ona yön verdiğini, ayrıca onun tarafından etkilendiğini belirtmektedir. Bu çerçevede siyasal toplumsallaşma sürecini hem toplumsal düzenin sürekliliğini sağlayan; hem de bu düzeni değiştirebilecek öğeleri ve araçları içeren dinamik ve çok yönlü bir olgu olarak ele almakta ve şu şekilde tanımlamaktadır "...Siyasal toplumsallaşma, toplumsal, siyasal çevre ile birey arasında, yaşam boyu süren ve doğrudan ve dolaylı etkileşim sonucunda bireyin siyasal sistemle ilgili görüş, davranış, tutum ve değerlerinin gelişmesidir (Alkan,1980:7). Ozankaya ise aynı nitelikleri taşımakla birlikte, sorunu kültürle ilişkilendirerek daha kapsamlı bir tanım vermektedir. Ona göre siyasal kültür "...İnsanların içinde yaşadıkları topluluk veya toplumun yönetimiyle ilgili algı, ilgi, bilgi, değer ve eylemlerini, bu arada özellikle otorite sembolleri ve meşruluk ölçülerini ve bunları etkileyen maddi ve manevi şartları anlatır."(Ozankaya,1971:1). Belirtilen kültürel özelliklerin bireye kazandırılma süreci ise siyasal toplumsallaşma olarak değerlendirilebilir. Ozankaya ayrıca 'siyasal bilinçlenme' kavramını kullanarak siyasal toplumsallaşmanın psikolojik boyutunu da vurgulamaktadır. Siyasal bilinçlenme kavramıyla, "...bireylerin ve grupların, siyaseti grup çıkarlarını gerçekleştirme ve korumanın aracı sağlayan bir anlayışa ulaşmaları, yani bir siyasal ideolojiyi geliştirmeleri, bu yönde örgütlenmeleri, önderlik oluşturmaları ve eylemde bulunmaları.." açıklığa kavuşturulmaktadır (Ozankaya,1971:1).

Kışlalı da siyasal toplumsallaşmayı kültür ve ideoloji bağlamında ele alarak tanımlamaktadır. İnsanın dünyaya belirli biyolojik özelliklere sahip olarak geldiğini belirterek toplumun ona, kurumları ve diğer bireyler aracılığı ile temel sistemlerini ve kurallarını öğrettiğini söyler. Kışlalı'ya göre kültür, toplumların geçmişleri ile gelecekleri arasındaki bir köprü olma niteliği ile, siyasal düşünce ve davranışlara olduğu gibi siyasal kurumlara da belirli ölçüler içinde etki etmekte ve oluşumlarına katkıda bulunmaktadır. Bu

süreçte siyasal toplumsallaşma, siyasal inanç, değer ve davranışların birey tarafından benimsenme ya da toplum tarafından bireye öğretilme süreci olarak önem kazanmaktadır (Kışlalı,1987: 94-99).

Siyasal toplumsallaşma ister toplumsal yapı-birey, isterse kültür/ideoloji-birey etkileşiminde gerçekleşsin, herşeyden önce toplumsal-siyasal değer sistemlerinin bireye kazandırılmasıdır. Bir başka deyişle siyasal toplumsallaşma, siyasal tutum ve beklentilerin oluşması, öğretilmesi ve değişmesi süreçlerini kapsamaktadır. Bu süreçte önemli olan aşamalar Easton ve Dennis'in **Children in the Political System** (1969) adlı araştırmalarında açıkça ortaya konulmuştur. Easton ve Dennis bu sürecin dört aşamayı içerdiğini belirtmektedirler. Birinci aşama politikleşme (politicalization)dir. Bu dönemde birey, daha küçük yaşlarda iken aile ve okul çevresinin dışında bir otorite bulunduğunun farkına varmaktadır. İkinci aşama otoritenin kişiselleşmesi sürecini kapsar (personalization). Çocuk, siyasal otoriteyi bir kişiyle, örneğin bir siyasal liderle özdeşleştirmektedir. Ayrıca bu dönemde çocuk, siyasal kurumların da farkına varmaktadır. Easton ve Dennis'e göre siyasal toplumsallaşmanın üçüncü aşaması, idealleştirmenin gerçekleştiği dönemdir (idealization). Bu dönemde kişiselleşmiş siyasal otorite, herkesten daha üstün bir güç olarak kabul edilmektedir. Bu değerlendirmede sevgi ve saygı gibi duygusal motiflerin de ağırlık taşıdığı görülmektedir. Dördüncü aşamada ise birey, siyasal uyarıcıları ve nesnelere kişisel bağlantıların ötesinde kurumlaşmış (institutionalization) bütünlükler olarak algılamaktadır. Bu dönemde birey, üyesi olduğu toplumun siyasal sistemini tüm kurum ve süreçleri ile birlikte tanımaktadır. (Easton-Dennis,1969 :110-280) Siyasal sisteme ilişkin kazanılan bu değerler yaşam boyu taşınmakta, değişik etkenler altında yeniden gözden geçirilmekte ve bazı değişimlere uğramaktadır. Bu değişikliklerde bireyin üyesi olduğu dernek ve örgütler, eğitim kurumları, kitle iletişim araçları, aile ve iş çevresi, toplumsal hareketlilik gibi süreçler önemli ölçüde belirleyici olmaktadır.

Bireyin ergenlik çağına kadar kazandığı siyasal değerler, bu dönemden başlayarak onun siyasal sistem içinde oynayacağı rolü de belirlemektedir. Siyasal sisteme ilişkin birtakım değer, inanç, tutum ve beklentiler oluşturan birey, ait olduğu toplumun bir üyesi olarak siyasal kurumlar tarafından düzenlenmiş kimi roller üstlenecektir. Almond ve Verba bu rollerin bireyin üyesi bulunduğu toplumun gelişme düzeyi ile yakından ilişkili olduğunu ileri sürmektedirler. A.B.D. , İngiltere, Almanya, İtalya ve Meksika'da da yaptıkları karşılaştırmalı alan araştırmalarının sonuçlarını değerlendirdikleri **The Civic Culture** (1965) adlı çalışmalarında, teba kültürünün egemen olduğu bir siyasal yapıda (Prochial political culture) bireyden beklenen siyasal eylemler çok sınırlı kalırken, katılımcı bir siyasal kültürün (participant political culture) gelişmiş olduğu çağdaş bir yapıda kişiler her türlü siyasal ve örgütsel yapılara ilgi göstermekte, sistem içinde etkin bir rol oynamaktadırlar(Almond-Verba,1965:19). Birey, siyasal sistemle ilgili bilgi edinmesinin ötesinde farklı toplumsal yapılarda, değişen nitelik ve düzeylerde siyasal kurum ve örgütlerle ilişki kurmakta, siyasal sistemde yer

alan karar mekanizmalarını etkilemekte rol almakta, kısaca siyasal yaşamda çeşitli etkinliklerde bulunarak siyasal katılımını başlatmaktadır.

Görüldüğü gibi siyasal toplumsallaşmayı bir süreç olarak gören tanım ve yaklaşımlar çok kullanılmaktadır. Nasıl bir süreç olduğu sorusuna Greenberg(1970:3) şu yanıtı vermektedir: “.. Çok genel anlamda bireyin üyesi bulunduğu siyasal sistem ve bu sistem içinde yurttaş olarak oynadığı rol ile ilgili olarak tutum, inanç ve değer kazanma süreci.” Aynı çerçevede sorunu ele alan diğer yaklaşımlar içerisinde ise Inkeles (1969:616), Coleman (1965:18), Langton (1965:5) ve Easton, Dennis (1969:7) belirtilebilir.

Siyasal toplumsallaşma sürecinde her siyasal sistem, siyasal düzenin sürmesine yönelik olarak gençlere değer, inanç ve davranış aşılamaya çalışır. Bu süreçte çocuklukta siyasal öğreti ile daha sonraki yetişkin yönelimlerinin tutarlı olması beklenir. Böylece bireyin siyasal tutumları ve bu bireysel tutumların toplamı, tüm ulusun siyasal yaşamının sürmesinde etkili bir rol oynayacaktır. Greenberg bu süreçte üç temel noktaya dikkat çekmektedir:

1-Bütün siyasal rejimler genç üyelerine gerekli gördükleri siyasal yönelimleri verirler.

2-Yetişkinlerin düşünceleri, geniş ölçüde gençlikteki siyasal toplumsallaşmalarının bir sonucudur.

3-Bireysel siyasal düşünceler ulusun yönetim biçimi ve siyasal yaşamının sürmesinde etkilidir(1970:5-6).

Bu varsayımlara karşı olarak ileri sürülen düşünceler ise, çocuğun gelişiminin hangi aşamasında siyasal bilinç kazanacağı, bağlılık, katılım, parti özdeşimi gibi konularda odaklaşmaktadır. Bu alandaki bir başka tartışma ise toplumsallaşma süreçlerinin gizli mi yoksa açık mı - yurttaşlık eğitimi programlarındaki gibi -ya da bunların ikisinin birlikte mi olacağı konusunda yoğunlaşmaktadır. İnsanın çevresindeki aile, okul, toplumsal sınıf gibi hangi toplumsal kurumların toplumsallaşmada daha önemli olduğu, ya da hangi konularda farklı toplumsal araçların etkili olacağı da bir başka tartışma alanıdır. Almond ve Powell'in belirttikleri gibi (1966:64) siyasal toplumsallaşma sürecini hem toplumsal siyasal düzenin sürekliliğini sağlayan, hem de bu düzeni değiştirebilecek öğeleri ve araçları içeren dinamik ve çok yönlü bir olgu olarak dikkate almak, bu tartışmaları en aza indiren bir yaklaşım olacaktır. Herşeyden önce siyasal toplumsallaşmanın sonuçlarını, siyasal kültürle ilişkilendirmek gerekmektedir. Böylece siyasal toplumsallaşma bir açıdan bireyin, kendisini çevreleyen siyasal kültürü kazanma süreci olarak önem kazanmaktadır.

Konumuz açısından siyasal toplumsallaşma-eğitim ilişkisinin ayrıca

vurgulanması yararlı olacaktır. Bir başka deyişle okulun siyasal toplumsallaşma üzerindeki etkisine değinmek gerekecektir. Siyasal toplumsallaşma üzerindeki çalışmaları ile tanınan Hess, Harward Education Rewiev 'un "Political Socialization" özel sayısında, "..yetişkin nüfusta istikrar ve oydaşma (concensus) olduğunu varsayan siyasal toplumsallaşma, toplumun önemli parçaları arasında açık bir tartışma ve hızlı değişim süreçlerinin yaşandığı dönemlerde uygulanması güç olan bir kavram.." (1968:114) olarak değerlendirilmektedir. Okulların siyasal toplumsallaşma üzerindeki olumsuz etkilerine de değinerek, "..okullar ulusun tamamlanmamış ve nahiv bir yönünü öğretirken, değerler ve idealleri uygulayıp toplumsal gerçekleri görmezden geldiler, böylelikle okullar toplum içinde bölünmelere yardımcı oldular" demektedir. Okulun asıl işlevinin ne olması gerektiği konusunda ise şunları söylemektedir: "Toplumsallaşmanın sistemin normlarını gelecek kuşaklara taşıyan bir şey olduğunu düşünmek artık etkili değil, daha yararlı bir görüş normatif fikirlerin altını çizen ilkelerin öğretilmesidir". Benzer görüşleri paylaşan Entwistle de batı demokrasilerinde gencin toplumsallaştırılmasının siyasal istikrar için bir garanti olmadığını düşünmektedir. Ona göre siyasal eğitimin zeka düzeyini yükselteceğini, ahlaki ve vatandaşların sisteme bakarken gösterdiği beceriyi arttıracaklarını düşünmek, bir inanç işidir. Geçmişte denenen siyasal eğitim bu amacı başaramamıştır. Kuşkusuz bunun nedenlerinden biri, okullardaki yurttaşlık eğitiminin gencin okula taşıdığı toplumsal eğilimlere karşı bir yönde verilmek zorunda olmasıdır. Siyasal toplumsallaşmayı vurgulayanların gösterdikleri kadarıyla "politik yönelmeler sanıldığından çok daha erken oluşur" gerçeğini eğitimciler görmezden gelemezler (Entwistle,1971:18). Bireyin siyasal toplumsallaşmasının en önemli dönemini okul öncesi dönemde tamamladığı gerçeğinden yola çıkılarak çocukları siyasal konularda eğitmek için yapılan her girişimde onların belli tutumlar, beceriler, bilişsel yapıları kazanmış ve siyasal evreni belli bir şekilde görme eğiliminde olan kişiler olarak ele alınmaları gerektiği hatırlanmalıdır. Easton ve Hess ; okula geldiklerinde en küçük yaş grubunun bile "masum" olmadıklarını belirtirler (Easton, Hess,1970:235). Onlara göre çocukların siyasal dünyaları ilkokul döneminden çok önceleri biçimlenmekte ve bu yıllarda hızlı bir değişime uğramaktadır.

Siyasal eğitim kazandırmayı amaçlayan siyasal toplumsallaşma girişimlerinin geniş ölçüde yararlı olduğu düşünülse bile, bireylerin kendi toplumsal çevrelerinden kazandıkları siyasal tutum davranış ve inançlar, eğitim süreçlerinin kazandırmayı amaçladığı kurallardan ne ölçüde etkilenmektedir? Bu sorunun doğru olarak yanıtlanabilmesi, ancak konuya ilişkin ampirik araştırmaların artmasıyla mümkün olacaktır.

Gerçi eğitim kurumlarının bireyin edindiği siyasal tutumlarda önemli bir etkiye sahip olduğu son yıllarda yapılan ampirik araştırmalarda açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Yapılan her araştırma göstermiştir ki, eğitim düzeyi, siyasal bilgi, siyasal ilgi, siyasal katılma konularında kişiler üzerinde önemli etkilerde bulunmaktadır. Bu anlamda, daha fazla eğitim görme, yurttaşlık bilincinin artışı ile doğru orantılıdır. Araştırmaların ortaya koyduğu

ikinci önemli sonuç, eğitimin kişilerde, toplumsal kurum ve örgütleri akılcı olarak kullanma ve değiştirme yönünde bir inanç ve beceri kazandırmakta oluşudur. Bir başka önemli etkisi, soyut ve genel kavramları düşünce etkinliklerinde kullanabilme kolaylığını yaratmasıdır. Eğitimin bireyin tutum ve davranışlarında yarattığı değişimlerin sosyolojik temelleri konusunda Langton'un şu değerlendirmeleri konumuz açısından önemlidir:

"Öğrencinin ders dışı etkinlikler aracılığı ile toplumsallaşması sürecinde eğitimin önemli bir katkısı vardır. Kişi, yalnızca bir okul ya da bir sınıfın üyesi olmanın ötesinde bir grubun üyesidir artık. Eğitim kurumlarının bireyin siyasal eğilim, tutum ve değerleri üzerindeki etkileri incelenirken grup arkadaşlarının etkisi gözönünde bulundurulmalıdır. Bu tür arkadaş gruplarını oluşturan öğrencilerin geldikleri toplumsal çevreler birbirlerinden farklı olduğunda, toplumsal statüsü yüksek olan sınıfların siyasal değer ve yönelimlerinin grupta egemen olduğu görülmektedir(Langton,1969:136-139).

Entwistle, eğitim programlarının içeriğinde belirgin bir siyasal öğreti olmasa bile, siyasal ilgi ile eğitim süresinin uzunluğu arasında bir ilişki bulunduğunu belirtmektedir. Fakat daha fazla siyasal ilgi ya da etkinlik kazanmak, uzun bir eğitim sürecinin ikincil öneme haiz faktördür. Eğitim insanları, genel fikirler konusunda yeterli bilgilerin yanısıra değer tercihleri ile donatır. Ki bu tercihler, genel anlamda ortaya konulmuş sorunlara tepki göstermek için gereklidir. Daha az eğilimiş olmak meseleye daha dolaysız bir ilgi duymak demektir. Bu nedenle siyasal olgunluk, siyasal kuramın öğretilmesinin değil genel eğitimin bir sonucudur (Entwistle,1971:33).

Daha çok eğitilmiş olmanın kişilerin aktif siyasal katılımını ne yönde etkileyeceği konusundaki görüşler çelişkilidir. Lipset'e göre , eğitim düzeyi yükseldikçe insanın demokratik değerlere olan inancı artar ve insan demokratik uygulamaları destekler. (Lipset,1964:40). Öte yandan Key, (aktaran Entwistle,1971:40) üniversite eğitiminin bazı kurumlarda liberal bir görüş kazandırdığını bazı kurumlarda ise bunun tam tersi sonuç verdiğini bulmuştur.

Lipset, Güney Amerika ülkeleri ve İngilizce konuşan uluslar üzerinde yaptığı araştırmalarda endüstrileşme, gelir düzeyi, kentleşme ve eğitim düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemiştir (Lipset,1964:29-42). Eğitim düzeyi ile demokrasi arasındaki ilişkilere ait bulguları, "bir ulusun eğitim seviyesi ne kadar yükselse, demokrasiyi yaşatma şansının da o kadar çok olacağı" varsayımını destekler niteliktedir. Kısaca değerlendirmek gerekirse, eğitim insanın görüşünü genişletmekte, hoşgörü kurallarının gerekli olduğunu anlamasına yardımcı olmakta, aşırı öğretilere kapılmaktan alıkoymakta ve rasyonel seçim tercihleri yapma yeteneğini arttırmaktadır. Lipset'e göre, eğitimin demokrasi üzerindeki olumlu etkilerinin kanıtlarını, uluslararası karşılaştırmalarda çok belirli, toplumda bireysel düzeyde söz konusu olan davranışlarda daha belirgin ve açık olarak görmek olanaklıdır. Örneğin, muhalefeti hor görüp görmeme yolundaki inançlar, etnik varlık, azınlıklara

karşı tavırlar ve tek parti sistemlerine karşı çok partili sistemler gibi tercihlerin demokratik olanlarını karşılarından ayıran en önemli faktörün eğitim olduğu anlaşılmaktadır. Bir kimsenin gördüğü eğitim ne kadar yüksekse, o kimsenin demokratik değerlere inanıp demokratik işleri destekleme olasılığı o kadar çoktur (1964: 38).

Eğitim ve demokrasi arasındaki ilişkinin önemi bir çok araştırmada ortaya konmuş ve aralarındaki yüksek korelasyon sergilenmiştir. Buna karşın bazı siyaset bilimciler, Almanya ve İtalya'nın Avrupa'nın iyi eğitilmiş ulusları olmalarına rağmen, demokrasilerinin istikrarlı olmadığını ileri sürmektedirler. Bu saptamadan şu sonucu çıkarmak mümkündür. Eğitim ile demokrasi arasında doğrudan bir ilişki olmasına karşın, eğitimin niteliği de son derece önemlidir. Bu nedenle eğitimin niteliğine ilişkin olarak yapılacak araştırmalar bu noktayı kuşkusuz daha iyi aydınlatacaktır. Belki de yüksek bir eğitim düzeyinin demokrasi için önkoşul olduğu ileri sürülemese bile, en azından temel bir faktör olduğunu belirtmemiz gerekiyor.

Ozankaya, bir toplumda yetişen kuşaklara toplumsal düzeni ve kültürü tanıtmak, öğretmek işlevinin yalnızca resmi öğretim kurumlarının yerine getirdiği bir işlev olmadığını belirtmektedir. Ona göre, eğitim kurumlarının yanısıra aile, kitle iletişim araçları, meslek ve çıkar örgütleri, siyasal partiler de bu alanda önemli rol oynamaktadırlar(1978:3). Ozankaya, sağlıklı bir toplum ve kültür öğretimi yapılabilmesi için resmi öğretim kurumlarının sahip oldukları üstünlükleri şu şekilde sıralamaktadır:

".. Resmi eğitim, bilinçli olarak örgütlenmesi ve eşgüdümlü biçimde yürütülmesi bakımından çok daha kapsamlı ve etkin bir eğitimi gerçekleştirir... Resmi eğitim kurumları bireyleri, yaşamlarının etkilenmeye en elverişli döneminde (çocukluk ve gençlik döneminde) eğitmektedirler. Çağdaş toplumda aile ve yakınlık kümelerinin çocuklar ve gençler üzerindeki etkisinin sürekli olarak azalmasına karşılık, okullarda geçirilen yıl sayısının gün ve saatlerinin de durmadan arttığı gözönüne alınacak olursa, demokratik ve siyasal düzen anlayışının genç kuşaklara kazandırılmasında resmi eğitim kurumlarının kazanmış bulunduğu önemli yer açıkça belirlenmiş olur (Ozankaya,1978:3-4). Ozankaya, basın ve siyasal partilerin bu süreçteki rollerini de şu şekilde değerlendiriyor: Basının ve diğer kitle iletişim araçlarının yaptıkları eğitimin başta gelen özelliği, eşgüdülüp örgütlenmemiş, sistemleştirilmemiş olması, belirsiz ve yarı tutucu nitelik taşımasıdır. Siyasal partiler ve çıkar örgütleri ise üyelerini, birer bağımsız düşünen yurttaş olarak yetiştirmeyi değil, birer bağımlı yandaş olarak koşullandırma eğilimindedirler".

Ozankaya, bir başka incelemesinde de eğitimin demokratik, çağdaş bir toplum gerçekleştirmeye yapabileceği katkıların önemine şu sözleriyle değiniyor: "...demokrasi, başka deyişle halkın erk sahibi olup topluma geniş yığınların yararlarına göre biçim ve yön verebilmesi düzeni, en geniş anlamıyla eğitime derinden bağlıdır" (1980: 159).

Eğitim ile demokrasi arasındaki tek yönlü bir ilişkiyi söz etmek yanıltıcı olacaktır. Aralarında karşılıklı bir etkileşimin var olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bu noktada bir başka gerçeği daha ayrıca vurgulamak zorundayız. Eğitim süreçlerinin bireylerde demokratik değerlerin kazandırılması yönünde olumlu etkilerde bulunduğu inaniyorsak, eğitimin bu açıdan daha etkili olabilmesi için eğitim politikaları oluştururken bireyin, okul deneyiminden ayrı olarak kültürlendiği gerçeğini gözönünde bulundurmamız gerekiyor. Özellikle gelişmekte olan toplumlarda bireyin, toplumsallaşma sürecinde okul öncesinde kazandığı tutum, davranış ve değerlerin otoriter- bağımlı kişilik kazanma yönünde önemli etkisi olmaktadır. Bu nedenle, bireyin tutum ve davranışlarının ve bunların gerisinde yatan değerlerin demokratik bir sisteme özgü bilgiler, amaçlar, gerçeklik anlayışları ve bağlılıklar yönünde oluşmasında resmi eğitim kurumlarına da büyük görevler düşmektedir.

KAYNAKÇA

- ALKAN, Türker, 1979, **Siyasal Toplumsallaşma**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- ALMOND, G., VERBA, S., 1965, **The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations**, New Jersey: Prentice Hall Pub.
- (Eds.), 1980, **The Civic Culture Revisited**, Boston: Little Brown and Co.
- ALMOND, G., POWEL, B., 1966, **Comparative Polititics, Process and Policy**, Boston: Boston and Co.
- ANDERSON, J.Richard, 1993, "Liberal Democratic Community", içinde John W. Chapman and Ian Shaprio (Ed.), **Democratic Community**, New York: University of New York Press.
- BARBER, Benjamin, 1984, **Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age**, Berkeley: University of California Press.
- BERRY, J.C., 1993, "Shared Understanding and the Democratic Way of Life", içinde John W. Chapman and Ian Shaprio (Ed.), **Democratic Community**, New York: University of New York Press.
- BERGER, L.Peter, 1994, "Demokratik Kapitalizmin Şüpheli Zaferi", içinde L. Diamond - M. F. Plattner (Ed.), **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi: Yeni Değerlendirmeler**, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayını.

- COLEMAN, James, 1965, (Ed.) **Education and Development**, Princeton: Princeton Un. Press.
- ÇİĞDEM, Ahmet, 1992, **Aklın ve Toplumun Özgürleşimi, Jürgen Habermas Üzerine Bir Çalışma**, Ankara: Vadi Yay.
- DAHL, Robert, 1971, **Polarch: Participation and Opposition**, New Haven: Yale Un. Press.
- 1993, **Demokrasi ve Eleştirileri**, (Çev:L.Köker), Ankara: Türk Siyasi İlimler Der. ve Türk Demokrasi Vak. Yayını.
- DAVIES, Morton, 1971, **Models of Political System**, New York: Praeger Pub., Inc.
- DAWSON, R., PREWITT, K., 1969, **Political Socialization: An Analitic Study**, Boston: Little Brown Co.
- DOWSE, R.E., HUGHES, J.A., 1972, **Political Sociology**, London: John Wiley and Sons.
- DUNNER, Joseph, 1964, (Ed.) **Dictionary of Political Science**, New York: Philosophical Library.
- DUVERGER, Maurice, 1972, **Siyaset Sosyolojisi**, Ankara:Varlık Yayınları.
- EASTON, David, 1965, **A Framework for Political Analysis**, New Jersey: Prentice Hall Inc.
- EASTON David, DENNIS J., 1969, **Children in the Political System, Origins of Political Legitimacy**, Chicago, University of Chicago Press.
- EASTON, D., HESS, R.D., 1970, "The Child's Political World", içinde N.Adler, C.Harrington (Ed.), **The Learning of Political Learning**, Glenview: Scott Foresman.
- ENTWISTLE, Harold, 1971, **Political Education in a Democracy**, London: Routledge and Kegan Paul.
- ESERPEK, Altan, 1981, **Eğitimin Yeni Tutum Geliştirmede Etkinlik Derecesi**, Ankara: DTCF Yay., No:314.
- GREENBERG, Edwards, 1970, "Concensus and Dissent: Trends in Political Socialization Research", içinde E. Greenberg (Ed.), **Political Participation**, New York: Atherson Press.

- GOLDBERG, Arthur S., 1968, "Political Science As Science", R.Dahl, E.Neauer (Eds.), **Readings in Modern Politics**, New Jersey:Prentice Hall Inc.
- HEPER, Metin, 1974, **Bürokratik Yönetim Geleneği**, Ankara: Türk Siyasi İlimler Der.
- HESS, R.,TORNEY, J.V., 1968, **The Development of Political Attitudes in Children**, Chicago: Aldine Pub.
- HYMAN, H. Herbert, 1969, **Political Socialization: A Study in the Psychology of Political Behavior**, New York: The Free Press.
- İNKELES, Alex, 1969, "Participant Citizenship in Six Developing Countries" **American Political Science Review**, December, No:4.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, 1973, **Gençlerin Tutumları: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma**, Ankara: ODTÜ Yayını, No: 25.
- KIŞLALI Ahmet Taner, 1974, **Öğrenci Ayaklanmaları**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- KIŞLALI, Ahmet, 1987, **Siyaset Bilimi**, Ankara: A.Ü. Basın Yayın Yük. Ok. Y.
- KÖKSAL, Erhan, 1981, **Az gelişmiş Ülkelerde Demokratik Rejim Uygulaması**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: SBF.
- LANGTON, Kenneth, 1969, **Political Socialization**, Princeton: Princeton Uni.
- LA PALOMBARA, J., 1963, **Bureaucracy and Political Development**, Princeton:Princeton Un. Press.
- LASKI, J.Harold, 1931, "Democracy", **Encyclopedia of the Social Sciences**, Vol.5, New York: The Macmillan Company.
- LEWIS, J.R., 1966, **Democracy: The Theory and the Practice**, London: Almon and Son.
- LIJPHART, Arend, 1988, **Çağdaş Demokrasiler**, (Çev.E.Özbudun), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İl.Der.Yay.
- LIPSET, S.Martin, 1964, **Siyasi İnsan**, (Çev.M.Tuncay), Ankara: Türk Siyasi İlimler Der.Yay.

- LIPSON, Leslie, 1986, **Politika Biliminin Temel Sorunları**, (Çev.: T.Karamustafaoğlu), Ankara: Birlik Yayınları.
- McCLOSKEY, Herbert, 1964, "Consensus and Ideology in American Politics", **American Political Science Review**, No:58.
- MAYO, Henry B., 1960, **An Introduction to Democratic Theory**, New York: Oxford Un.Press.
- MERKL, Peter, 1965, **Political Continuity and Change**, New York: Harper and Row Pub. Inc
- NEUMANN, Sigmund, 1963, "The Democratic Decalogue: Changes in Society and Their Impact on the State", içinde H. W. Ehrmann (Ed.), **Democracy in Changing Society**, Bombay: Vakils Pepper and Simons Private Ltd.
- OZANKAYA, Özer, 1971, **Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür**, Ankara: A.Ü. SBF Yayını.
- 1978, **Türk Devrimi ve Yükseköğretim Gençliği**, Ankara:A.Ü.S.B.F. Yayını, No:414.
- PLANO, C.J., GREENBERG, M., 1967, **The American Political Science Dictionary**, New York: Holt, Rinehart and Winston Inc.
- POWELL, Bingham, 1990, **Çağdaş Demokrasiler**, (Çev.M.Turhan), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını.
- POST, Robert, 1993, "Between Democracy and Community", içinde John W. Chapman and Ian Shapiro (Ed.), **Democratic Community**, New York: University of New York Press.
- PYE, Lucien, 1968, "Political Culture" **International Encyclopedia of Social Science**, V-12, New York: McMillan Co.
- 1973, "Culture and Political Culture", içinde L.Scheider and C.M.Bongeanu (ed.), **The Idea of the Culture in Social Science**, Cambridge: Cambridge Un. Press.
- ROKEACH, M., 1973, **Beliefs, Attitudes and Values**, San Francisco: Josse Boss Pub.
- SABINE, George, 1969, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını.

SARTORI, Giovanni, 1993, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, (Çev. T. Karamustafaoğlu, M.Turhan), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.

SARIBAY, A.Yaşar, 1992, **Siyasal Sosyoloji**, İstanbul: Gündoğan Yayınları.

SAVCI, Bahri, 1959, "Demokrasi Üzerine Tartışmaların Ortaya Çıkardığı Meseleler", **S.B.F. Dergisi**, Cilt XIV, S.1.

TURAN, İlter, 1977, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, İstanbul:İ.Ü. İkt. Fak. Yayını.